

СТАНОВИЩЕ

от

доц. д-р Гергана Алексиева,

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет,

по защита на дисертационен труд на тема: „Между края на съюза и началото на федерацията. Русия в българските дипломатически анализи (1990-1999 г.), за придобиване на научната степен „доктор на науките“ в професионално направление

2.2. История и археология.

Едно от първите неща, които искам да подчертая, че това е дисертабилна и оригинална тема, чиято реализация е на високо ниво. Заглавието обединява две основни линии – процесите в Русия през 90-те години и българската дипломатическа гледна точка към тях. Тези два основни елемента се преплитат в изложението по подходящ начин. Заложената хронологична рамка е логична и естествена и добре обоснована в Увода. Също така от първия компонент ще открия следното: „Като ценно допълнение към дипломатическия анализ за съвременна Русия е разгледан и българският обществено политически резонанс към ключови събития“. Според мен този допълнителен акцент допринася за изграждането на българската представа за процесите, които се развиват в доскорошния изключително близък съюзник.

С оглед на факта, че текстът на проф. Григорова е предложен за научната степен „доктор на историческите науки“, логично присъства добре съставена типология на използваните документи. Има официални и неофициални канали за получаване на информация от българския дипломатически персонал, което предполага комплексен подход на българската страна. Междувременно присъстващите американски анализи и документи дават възможност да се направи съпоставка с българските.

Заложена е кратка „Справка за дипломатическите отношения между България и Русия“ в разглеждания период. Според мен една по-сериозна количествена и качествена характеристика на българския дипломатически персонал - численост, образование, също така структура на посолството в Москва и отделните консулства – би била изключително полезна за качеството на текста. Така би станало по-ясно кой

пише анализите, информацията и прогнозите. Бих задала и един допълнителен въпрос: дали обемът български документи спрямо САЩ и ЕС е по-голям и по-малък в сравнение с тези, които „идват“ от разпадащия се съюз?

Заложената от автора цел предполага първо изследване на събитийността на процеса разпад-изграждане и след това какво е доловено от българските дипломати. Именно в тази схема се движи и изложението в трите основни компонента на дисертацията. Този подход е напълно логичен и оправдан.

Глава 1: „Фактори за демонтажа на СССР (1990-91 г.)“ – през втората половина на 80-те години това е процес, който започва по най-различни причини. Първият фактор е „самодейният“ – или „отдолу“; става ясно обаче, че разпадането реално се случва „отгоре“ заради ролята на КГБ. Струва ми се, че липсва конкретно българската гледна точка към Народните фронтове, които са три типа. Вероятно тя не се откроява ясно в документите на МВНР, но това може да се каже ясно в текста. Все пак видимо България има интерес не само към центъра, но и към периферията.

Вътрешният фактор е представен географски, но и по значимост на влиянието: първо Прибалтика и Източна Европа; след това южнокавказките републики (Грузия, Армения и Азербайджан). Формирането на отделните Народни фронтове изглежда като паралелен процес, но чисто географски имат съвсем различни цели и намерения и съответно проекция на действията според спецификата и историята на съответната зона. От разговора между Бжежински и Яковлев става ясно колко е важна Прибалтика за Москва. Присъства логическата връзка между навлизането в публичното говорене на идеята за НФ и събитията в Кавказ, Нагорни Карабах, които са взривоопасни заради исторически конфликти. В средноазиатските републики няма Народни фронтове, което на практика ги изважда от противоречието център-периферия. В заключението става ясно защо Прибалтика (с помощта на бившия идеологически враг, т.е. Запада) и Русия провокират разпада. Текстът разглежда и други фактори за разпада: религиозният (противоречието католицизъм-православие), пазарната икономика, разбрана като начин за диференциране спрямо СССР; „партийното двувластие“, което всъщност е жестока лична битка.

Втората подглава е посветена на дипломатическите анализи, т.е. на българската гледна точка към разпада на „Големия брат“. Изложеният архивен материал от МВНР е анализиран; като съпоставката на български и американски документи е допълнителен

елемент, който обогатява изложението. Констатацията на съпадението във визиите на български и британски дипломатически анализи показва висотата на експертната оценка на българските.

Във фокуса на родните дипломатически представители влизат всички ключови събития от периода 1990-1991 г. Особена интересна е представената реакция на българските политици спрямо Августовския пуч, което е ключово събитие за Разпада на СССР. В тази подглава са представени и допълнителни фактори за дезинтеграцията на Съветския съюз – т.е. славяно-украинският фактор, който има допълнителна тежест. Така представен обаче този нов фактор, това географско/концентрично разместване буди усещане за хаос. Еманципацията на Украйна (всъщност има ли Народни фронтове в нея?) повдига и Кримския въпрос, който допълнително подсилва съществуващите противоречия.

Накрая присъства Обобщение на факторите, много комплексни, за разпадането на СССР; и извеждането на първо място на двувластието като най-значим фактор за този процес, напълно изненадващ за съвременниците – и за професионални дипломати от цял свят, и за политици.

След разпадането на Съюза идва ред на изграждането на нова структура. На тези процеси е посветена Глава Втора: „Просветен авторитаризъм“. Руската политическа система (1992-1999 г.). Важен етап е изграждането на изграждането на руската президентска република (1992 - 1993 г.). Принос в българската историография е терминологичното и фактологично изясняване на събитията от септември-октомври 1993 г.; представени са личните гледни точки, според профила на хората. Българските документи обхващат всички процеси: битката между институциите на държавно ниво; и като втори пласт – битката център периферия, представена през призмата на 4 регионални казуса. Центробежните тенденции в самата Русия се оказват знакови за изграждането на федерацията. В този основен компонент е особена интересна българската политическа и обществена реакция спрямо случилото се в началото на октомври 1993 г.

Следващата подглава разглежда изграждането на президентската политическа система след 12 декември 1993 г., която върви в посока явно засилване на властта на президентската институция. Този процеси минават и през търсенето на нова национална идея, която да бъде оразличаваща спрямо миналото. Подчертава се

значението на държавната идеология, наложена „отгоре“. Сближаването с Беларус оказва влияние върху вътрешнополитическите процеси в Русия, респективно пълнокръвното изграждане на федерацията. Въпреки че през 1998-1999 г. все още на власт е президентът Елцин, проф. Григорова сполучливо нарича периода „постелцински“ с аргумента, че завършва процесът на изграждане на федерацията, чийто основен идеолог е Борис Николаевич. Заключение акцентира на „властния фактор“, чието олицетворение е Елцин.

Глава трета е озаглавена: „Стратегически дуализъм. Геополитически интереси на руската федерация“. Желанието на Москва да запази мащабни лидерски позиции в международните отношения е определено от авторката като „стратегическа чувствителност“, по мое мнение оправдано. Отразени са факторите, които водят до нейното зараждане и реализация: наследство, историческа традиция, както и въшните, породени от началото на процеса на разширяване на НАТО по границите на РФ. Българската дипломация бързо улавя руското желание страната да не загуби ролята на ключов играч в международните отношения. Дипломатите ни обръщат внимание и на руско-турските отношения, долавяйки турски страх от РФ. Влошаването на българо-руските отношения съвсем логично влиза във фокуса на дипломатическите анализи и прогнози, като авторката извежда на преден план тяхното професионално съставяне от дипломатите ни.

Втората подглава е посветена на темата за руско-украинските отношения през призмата на утвърждаването на двете държави. Последователно се разглеждат всички проблемни точки между Русия и Украйна. Българските документи показват сериозен интерес към руско-украинските противоречия и подчертават руския етнически характер на Донбас, явяващ се един от най-„оспорваните“ региони. Също така е открояна критичната позиция на българската дипломация „на място“ по отношение кримската политика на Украйна. Българските документи предлагат логично обяснение за украинското поведение. С оглед на факта, че в част от проблемните географски региони живее българска диаспора, интересът на родните ни дипломати е напълно резонен и професионален. Тук особено ясно си личи нуждата от компетентно съставени анализи и прогнози. Доколко обаче те са вземани предвид на най-високо ниво е друг въпрос. Един от последните въпроси, които влизат във фокуса на вниманието на дипломатическия персонал, е този за украинския национализъм, който определено създава напрежение за тях. Национализмът на Киев, заедно с неговата

непредсказуемост, кара хората в мисиите ни да бъдат внимателни и прецизни, защото разпознават в него опасност.

В Заключението проф. Григорова изяснява въведения от нея термин „стратегически дуализъм“, който се състои от няколко основни компонента. Оценката на българските дипломатически документи е прецизно съставена от авторката, която подчертава високото ниво на родните ни дипломати.

Бих отправила няколко въпроса, а именно: каква е честотата на документите? Има ли оценъчен елемент в българските дипломатически документи? Изначално интересен въпрос е какво го няма в българските документи?

В графа критика най-вече ще кажа, че има пасаж, които „товарят“ текста, например: стр. 33 – историческата справка за връщането на Литва на Вилнюс (сложено е в скоби); стр. 60 - изясняването на споразумението Шевернадзе - Бейкър-също; както и на стр. 291 - поясненията за дейността на Шарапов на 10 ноември 1989 г. Те, според мен, трябва да са в бележка, изложението ще се разтовари и ще бъде по-кохерентно.

Определено настоящият текст е изграден на мащабна, наистина впечатляваща документална основа. Това определено го прави безусловно приносен за българската историография. Този критерий е напълно покрит от проф. Григорова. Цитираната историография е значителна по обем и разнородна по характер. Въвеждането на термина „стратегически дуализъм“ също е приносно за науката събитие. За мен също ценен момент в настоящия текст е съпоставката между анализа на професионалния дипломатически персонал на случващото се и обществено-политическата реакция в България към него.

Моята оценка за настоящия труд е изцяло положителна.

Юни 2025 г.

доц. д-р Гергана Алексиева: